

IV.OTURUM ETİK EĞİTİMİ

Feîsefe ve Etik Eğitimi

ismail H.DEMİRDÖVEN*

* Yrd.Doç.Dr.Hacettepe Üniversitesi Felsefe Bölümü, ANKARA

"İnsanlara oldukları gibi muamele edersek, onları daha kötü kılarız; eğer onları olması gerektiği gibi ele alırsak, olabilecekleri kadar iyi yaparız."
J.W. von GOETHE

"Etik eğitimi" kavramından iki farklı anlam çıkarmak olanaklıdır. İlk, Felsefenin bir alanı olarak "Etik" alanında yer alan düşüncelerin, görüşlerin tanıtıldığı ve irdelendiği bir eğitim anlaşılabilir. Böyle bir eğitim aslında üniversitelerin Felsefe bölümlerinden beklenebilecek bir eğitimidir. İkinci olarak, Etik eğitiminden kişi eğitimi anlaşılabilir. Sanırım bu toplantıda üzerinde durulması beklenen, kişi eğitimi olarak Etik eğitimidir.

Nasıl bir eğitimidir kişi eğitimi? Bu soru üzerinde düşünmeye başlamadan önce; yanıtlanması bu soruyu aydınlatabilecek olan şu iki soruyla karşıyoruz: İnsan nedir? ve İnsandan ne bekliyoruz?

Bu iki sorudan birincisi, yani insan nedir? sorusu bizden insan denen canlı varlığın en azından kimi özellikleri konusunda bazı bilgiler (felsefi bilgiler) talep eden bir sorudur.

İkinci soru ise insan denen canlı varlığın bu dünyada yaşarken, nasıl yaşaması ya da neler yapması gerektiği üzerine bazı düşüncelerle ilgili görünmektedir. Bu düşünceler, İnsan nedir? sorusuna verilebilecek bazı bilimsel yanıtlarla temellendirilebileceği gibi, bilimsel olmayan (örneğin inançlarla, normlarla ya da değer yargılarıyla) yanıtlarla da temellendirilebilir.

İnsandan beklediklerimiz büyük ölçüde yaşamdaki amaçlarımıza bağlıdır. Bu amaçların pek azı (maalesef pek azı) insan hakkında sahip olunan bilgilerle beslenmiştir. Yaşamdaki amaçlarımızın çoğunu yöneten uzun ya da kısa vadeli çıkarlar, yarışmalar, sonu kişilerin yaşamını tehdit eder boyuta varabilen köksüz inançlar olabilmektedir.

İnsan nedir? ve İnsandan ne bekliyoruz? sorularına verilecek yanıtlar kişi eğitiminde eğitimin amacını ve hedefini belirleyebilecek olan yanıtlardır.

Nermi Uygur'a göre eğitimde, "herşeyden önce eylemsel bir anlam çizgisi bulunur", insanın eğitim etkinliğinin ana kurucu öğeleri olan eğiten-eğitilen, amaç-araç, içerik öğeleri form olarak "anlam kurucuları" diye ad-

landırılabilirler (1).

Eğitim "eylemsel"dir. Çünkü "hiçbir zaman hiçbir şeye karışmadan, hiçbir şeye elini sürmeden, hiçbir davranış benimsemeden eğitimci olunmaz." "Yapmak, yapabilmektir eğitimcinin kimliği" (2).

Eğitim sürecinde eğitenin eğittiğine aktardığı bir içerik, eğitende oluşan bir durum, eğitenin ancak eğitimle edindiği, ortaya koyduğu bir başarı vardır. İşte; türü, alanı, biçimi ne olursa olsun bu içerik bir yapma, bir yapabilme yetiştirir. Eğitim, eğitilende böyle bir gücün yerleşmesine yönelmiştir (3).

İnsandan beklenenler eğitim aracılığıyla gerçekleştirilebilir, insandan beklediklerimizin dayanaklarını insan nedir? sorusuna verilebilecek bilimsel yanıtlarda arayacak olursak, her şeyden önce bu soruya verilebilecek bir yanıt, insanın bir olanaklar varlığı olduğu yanıtıdır (4). İnsan aynı zamanda, sahip olduğu olanakların bütünüyle gerçekleşmesini isteyen bir varlıktır da. İstemesine ister. Ancak:

İnsan onların hepsini birden gerçekleştiremez; çünkü buna ne insanın gücü yeter, ne de böyle bir şey insanın doğal hayatına uygun düşer. İnsanın yapıp-etmelerini düzenleyebilmesi, onları hayattaki önemine göre sıraya koyup gerçekleştirebilmesi için onun kendisine has bir inisiyatifi olmalıdır. Bu insanın doğal hayat şeklidir. Eğer insan kendi yapıp-etmelerini gerçekleştirmek için onlardan birisine veya ötekisine bir öncelik tanıyabiliyor, öncelik tanıdığı yapıyor, ötekini bırakabiliyorsa, bu yeteneğini kullanması veya kullanabilmesi için, onun bir olanağa sahip olması gerekir. İşte bu olanak insanın özgürlüğüdür (5).

Böylece, insan için özgürlüğün varlığı ile eylemlerinin olanaklılığı çakışır. Bizler her zaman, yaşayan kişiler olarak olanaklı olabilen insan eylemlerini insanlararası ilişkiler alanında (gerçekçilik alanında, belirli bir zaman ve mekanda) gerçekleştiremeyiz.

Söz konusu gerçeklik, T.Mengüşoğlu'nun belirttiği gibi, insanın yapıp-etmelerinde tanıdığı önceliklere, tercihlere göre oluşmaktadır. Başka bir deyişle bu, özgür bir varlık olmamızdan ötürü olanaklı olabilen eylemlerimizin belirli bir zaman ve mekanda sahip olduğumuz değerlere göre belirlenerek gerçekleşmesi demektir, işte bu

gerçeklik alanı bütün olarak insanın yaşamını oluşturur. Yaşamın "karmaşıklığı", "ele avuca sığmaz"lığı sık sık söylenir. Bunun ne demek olduğu, insanın eylemler dünyasında olanaklılık ile gerçekliğin bağlantısından anlaşılabilir.

Yaşam kendisini bize, büyük ölçüde insanlararası ilişkiler olarak sunmaktadır. İnsanın sahip olduğu olanaklar bir biçimde insanlararası ilişkilerde gerçekleşmekte ya da hiç gerçekleşmemektedir.

O halde böyle bir bağlamda, insandan beklenen, onun eylemlerinin yapılması gerekeni yapan eylemler olmasıdır denebilir. Bunu sağlamak da eğitimin işidir. Böylece nasıl bir kişi eğitimi? sorusunun yanıtı insanlararası ilişkilerde kişilerin eylemlerinin yapılması gerekeni yapan eylemler olmasını... sağlayan bir kişi eğitimi olur.

Felsefenin bir alanı olarak Etik için de önemli olan, insanlararası ilişkilerde eylemlerimizin ve bu ilişkilerde yapmamız gerekenin belirleyicileri üzerine (doğru) bilgiler üretebilmektir. Bir bilgi alanı olarak Etik bu işi İnsan, İnsan Eylemi, Değer, Değerler, İnsanın Değerlendirme Etkinliği gibi kimi temel kavramlar üzerindeki araştırmacılar aracılığıyla yerine getirmeye çalışır.

Ancak unutulmamalıdır ki Etiğin, eylemlerimizi belirlemek ve bize yapmamız gerekeni söylemek gibi "ahlak-sal" bir görevi yoktur. Kaldı ki Etik için böyle bir görev düşünsük bile, Etik (Felsefe) bilen bir kimsenin her zaman gerekeni yapan bir kişi olacağını söylemek, böyle bir alanda hiç de geçerli bir düşünce olmayacaktır. Yaşamda, Etik bilgilerinin ötesinde insan eylemlerinin binbir türlü belirleyicisi bulunabilmektedir.

Yapılması gerekeni yapan eylem nasıl bir eylemdir? ya da yapılması gereken eylemin kişiler için genel geçer olabilecek bir ölçütü var mıdır? soruları Etik tarihinin en eski ve ana sorunlarından. Bir bakıma Etik tarihi, yapılması gereken eylemlere ölçüt(ler) aramanın tarihidir denebilir.

Etik tarihinde Kant, yapılması gereken eylemin özellikleri ya da kişiler için genel geçer olabilecek ölçüt konusunda, "Ahlâk Yasası" kavramı aracılığıyla bu konuda düşünenler için hiç de gözardı edilemeyecek bilgiler ortaya koymuştur.

Ancak Kant, insan eylemi konusunda bir çözümlemeye girmemiştir. Kant, bir eylemi "değerli" kılan noktalardan birisi olabilecek olan "iyi isteme"ye büyük bir önem vermiş; dolayısıyla bir eylemin "doğru" bir eylem olmasıyla "değerli" bir eylem olması arasında bir fark yapmamıştır (6).

Kişi eğitimi olarak Etik eğitiminde amaç kişiye eylemlerinde "doğru" olanla olmayana ayırdedebilmesinin yanında, "değerli" olanla olmayana da ayırdedebilmesi için bir "değer duygusu" kazandırmaktır. Böyle olunca, kişi eğitimi olarak Etik eğitimi kapalı bir okul eğitimi çerçevesinde gerçekleştirilebilecek bir eğitim olmaktan çıkmaktadır. Bu bakımdan eğitimin "anlam kurucularımdan olan "eğiten" kavramını da sadece öğretmen ya da sadece ana-baba olarak düşünmemek gerekiyor.

Etik eğitiminde eğiten (kendisiyle ilişki kurulmuş bütün kişiler de içinde olmak üzere) çevredir. Çevre bir araçlar alanı olarak kişinin etkilenim alanıdır. Araçlar hep belirli bir zamanda ve yerde bulduklarından hiç bir şekilde saf (içeriksiz) olarak varolamamaktadırlar.

Özellikle günümüzde "iletişim" araçları aslında birer "iletim" aracı konumundadırlar. Yani kişilerin karşılıklı bir etkileniminden çok tek yönlü ve belirli bir biçimde etkilenimi söz konusu olmaktadır. İletim araçları bize neyin "iyi" neyin "kötü", neyin "güzel" neyin "çirkin" olduğunu doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak söylemektedirler (7).*

Böylece kişiler içine girdikleri çeşitli durumlarda ne yapmaları gerektiğine karar verip ona göre eylemde bulunarak, giderek kendilerine, olaylara, başkalarına ve yaşama ilişkin bir bakış (yapacakları değerlendirmelere temel oluşturacak bir bakış) kazanmaktadırlar.

Kişi eğitimi olarak Etik eğitimi Etik kişiler yetiştirmeyi amaç edinmiş bir eğitimidir. Etik kişi ise Etik (kişi) değerlerini taşıyan kişi olduğundan, Etik eğitiminde "doğru" ve "değerli" eylemlerin ne olduğu ancak kişilerde gelişmesine yardım edilebilecek bir ayırdetme duygusuyla başarılabilir.

Etik değerler, "insanı diğer varlıklardan ayıran olanakların (genel olarak "insan etkinlikleri" diye bilinen etkinliklerin) kişilerce amaçlarına uygun ve işlevleri yerine gelecek şekilde gerçekleştirilmesinin "öznel" koşulları olan ve bir kişinin belirli özellikleri ve yaşantıları olarak karşımıza çıkarlar" (8).

Başka bir deyişle de Etik değerler insanlararası ilişki türlerinden birisi olan Etik ilişkilerin kurulmasında rol oynayan değerlerdir.

insanlararası ilişkilerin bir türünün bir grup üyesi olarak bireyin (kişinin değil) içinde bulunduğu, girdiği (hazır bularak girdiği) ya da kurduğu ama kişiden bağımsız olan ilişkiler olduğu görülebilir. Toplumsal ilişkiler dediğimiz bu tür ilişkilere örnek olarak karı-koca, öğrenci-öğretmen, yöneten-yönetilen ilişkileri verilebilir (9).**

Hukuk ilişkileri de denen toplumsal ilişkilerle içice, onlarla birlikte varolan bir diğer tür insanlararası ilişki, doğrudan doğruya kişiye (bireye değil) bağlı olan Etik ilişkilerdir. Etik ilişkilerde en geniş anlamda kişinin kendi koşulları ve değer dünyası söz konusudur. Kişi "bu bütünlüğüyle yaşar o ilişkiyi, dolayısıyla o ilişkide bütünlüğüyle vardır" (10).

Örneğin hasta-hekim ilişkisi toplumsal bir ilişki olmasına karşın, hekim olan ya da hasta olan kişi sahip olduğu kişi özellikleriyle o hekim ya da o hasta olmaktadır. Hekimin "hastasını sabırla dinleyen", "sevecen", hastanın da örneğin "saygılı", "dikkatli" bir kişi olması ve bunun yanında daha birçok özellikler, onların kişi bütünlüklerinde varolan özellikler olarak görülebilir. Böylece hep (gerçeklikte) belirli bir hekim-hasta ilişkisiyle karşılaşıldığını söylemek yanlış olmaz.

Bu, aslında toplumsal ilişkilerin temelinde, onların belirleyicisi ve yönlendiricisi olarak yaşayan kişilerin ve Etik ilişkilerin bulunduğu gerçeğini bize göstermektedir. O halde Etik eğitimi toplumsal ilişkilerin kuruluş ve işleyiş

amacının insanın gelişmesine yönelik bir amaç olması bakımından da önem taşımaktadır.

Etik değerleri kazanabilme, kişinin doğuştan itibaren içinde yer aldığı çevrede ve zaman içinde olanaklı olabiliyor.*** Böyle bir olanaklılığın varlığı çocuğun çevresinde Etik değerleri taşıyan kişilerin varlığına bağlıdır.

KAYNAKLAR

1. Nermi Uygur, Kuram-Eylem Bağlamı, İstanbul: İst. Üniv. Yay., 1975:143.
2. N.Uygur, A.g.y, s:144.
3. Ibid, s:145.
4. İnsanın olanaklar varlığı olmasının ne demek olduğu ve insanın ne gibi olanaklara sahip olduğu konusunda bkz. Takiyettin Mengüşoğlu, İnsan Felsefesi. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1988.
5. T.Mengüşoğlu, A.g.y, s:129.
6. Bkz. Ioanna Kuçuradi, Etik, Ankara, 1988.
7. Ibid, s:172.
8. Ibid, s:6.
9. Ibid, s:7.
10. Bkz. Ioanna Kuçuradi, "Ahlak ve Kavramları", Uludağ Konuşmaları, Türkiye Felsefe Kurumu Yay, Ankara, 1988:20-36.

NOTLAR

* Küçük yaşlardan başlayarak nasıl bir eğitim almaktayız? Bizlere köpeklerin ısırıldığı (hangi durumlarda ısırıldığı değil ama ısırıldığı), kedilerin tırmaladığı (hangi durumlarda tırmaladığı değil ama tırmaladığı) karganın sesinin "pek kötü" olduğu, "bülbülün dinlemenin duyumsuzluğu", "güzel" resim deyince "manzara" resimlerini anlamak gerektiği, Fransızca'nın "ince ve zarif, Almanca'nın "kaba ve sert" bir dil oldukları, yazın denize

gidip güneşlenmek gerektiği, genç olmanın "iyi", yaşlı olmanın "kötü", evliliğin "iyi", bekarlığın "kötü", kadın olmanın "kötü", erkek olmanın "iyi" olduğu ya da bunların tersi çok çeşitli yollardan ve çok çeşitli biçimde öğretilmektedir. Kısacası, varolanları ikiye ayırarak bakmanın eğitimini almaktayız. Değerlerimizi de böyle bir ayırım temelinden hareketle oluşturmaktayız.

Aslında sorun ikili ayırım yapmanın kendisine değil de, ikili ayrımları her defasında olumlu ve olumsuz değer yargılarına karşılık gelecek şekilde yapmakta sanırım. Örneğin sorun, insanın erkek ve dişi olarak iki cins ayrılmasında değil, bu ayırımın bir cins üzerine bir değer yargısı verilerek, bu değer yargısı ile birlikte kullanılmasında yatmaktadır (bu konuda bkz. Gündüz Vassaf, Cehenneme övgü, Gündelik Hayatta Totaliterizm, çev: Ö.Madra-Z.Gençosman, Ayrıntı yay, İst, 1992).

** Hekim-hasta ilişkisi de bir tür toplumsal ilişki sayılabilir. Çünkü "hekim" ve "hasta" kavramları bir "tedavi" ilişkisi kurulduğunda (varolduğunda) sözü edilebilecek olan kavramlardır. Tıp Fakültesinden "hekim" olarak mezun olmak hekim olmaya yetmediği gibi, hekime baş vurmaya "hasta" demek bu bağlamda pek de uygun görünmemektedir. Çünkü hekime başvurmamanın ne olduğu bilinemeyecek, bu durumda kullanılacak "hasta" kavramı da boş bir kavram olarak kalacaktır. Toplumsal ilişkinin ancak kurulduğunda gerçeklik kazanacağını hesaba katmadan, sadece ilişkiyi oluşturan uçlar olan "rol" kavramları üzerinde düşünmek yeterli olamamaktadır.

*** Burada Aristoteles'i anmak gerek. Aristoteles'in dilinde bizim "etik değerler" dediklerimiz "erdemler"dir. Ona göre erdemler insan ruhunda varolan huylardan "övülen huylar"a verilen addır. Aristoteles erdemleri "karakter (ya da moral)" ve "entellektüel düşünce" erdemleri olarak ikiye ayırır. Karakter erdemleri zaman içinde "yapa yapa alışkanlıkla", düşünce erdemleri ise öğrenilerek edinilirler. Örneğin bir çocuğa sürekli biçimde "sabırlı olma"sı ya da "saygılı olma"sı gerektiğini söylemek onu bu konularda fazlaca motive etmeyecektir. Çocuk çevresinde böyle olan (sabırlı, saygılı olan) insanlar görmeli ve örnek almalıdır. Bu tür erdemlerin eğitiminde çevre çok önemlidir (bkz. Aristoteles, Nikhomakhos'a Etik, çev.: S.Babür, H.Ü.Yayınları Ank., 1988).